

The illustration on the cover depicts two women standing in front of a red, ornate building with a dome, possibly a church or a historical structure. The woman on the left is wearing a dark, long coat and a hat, while the woman on the right is wearing a white blouse and a blue skirt. The background of the illustration is a bright blue wash. The entire cover has a yellow-orange top half and a dark brown bottom half.

VROUWEN IN HET ZWART

Josefina Aldecoa

Menken Rasander & Wigman Uitgevers

Josefina Aldecoa

Vrouwen in het zwart

Roman

Uit het Spaans vertaald door Eugenie Schoolderman

2012

Menken Kasander & Wigman Uitgevers

Leiden

www.mkw-uitgevers.nl

Introductie

Gabriela en Juana, moeder en dochter, beleven de benauwde jaren van de Spaanse Burgeroorlog in een provinciestad in Castilië. Gabriela is weduwe – haar man werd gefusilleerd omdat hij voor de Republiek vocht – en voorziet in haar bestaan met het geven van privé-lessen. Als ze de kans krijgt om te emigreren naar Mexico, grijpt ze die aan. Daar wordt ze door de rijke Octavio ten huwelijk gevraagd, en gaan zij en haar dochter met hem mee naar zijn afgelegen hacienda in de buurt van Puebla. De vrouwen leiden daar een comfortabel leven, hoewel de droeve gebeurtenissen van de oorlog in Europa constant op de achtergrond aanwezig blijven. De liefde voor haar dochter en haar nieuwe echtgenoot, en het onderwijs aan de lokale jeugd vormen voor Gabriela het houvast in haar bestaan als balling.

Juana voelt een sterke genegenheid voor haar moeder, maar verzet zich ook tegen haar afstandelijkheid en de berusting die bezit van haar heeft genomen. Na de oorlog besluit Juana terug te keren naar Spanje om te gaan studeren in Madrid, waar ze betrokken raakt bij de rebellie tegen de dictatuur van Franco.

De Spaanse schrijfster Josefina Aldecoa (1926) geeft met *Vrouwen in het zwart* een vervolg aan haar trilogie over het leven van Gabriela, die begon met *Geschiedenis van een schooljuffrouw*. In het derde deel, *De kracht van het lot*, is Gabriela als oude dame weer terug in Spanje, dat na de dood van Franco moderne wegen inslaat.

Deel een. De overwonnenen

De eerste schoten waren dwars door de erker heen gegaan. Eén kogel had een rond gaatje geboord in een van de zijramen en was door het andere weer naar buiten gekomen, daar een zelfde opening in achterlatend: een cirkelvormig gat met kleine barstjes eromheen.

Mijn oma zei: 'Als er iemand had gestaan, had hij hem dwars door zich heen gekregen.' Maar er stond niemand. Niemand durfde dat risico te lopen want men zei dat er troepen op straat patrouilleerden, en bij de geringste beweging achter de ramen schoten ze al in de lucht om schrik aan te jagen. En in sommige gevallen niet alleen maar in de lucht, zoals lange tijd te zien was aan het dubbele gat in onze erker. Dit alles speelde zich af in de eerste dagen van de burgeroorlog, toen we net waren aangekomen in de stad en in het appartement vlakbij de avenue waarin we onze intrek hadden genomen nadat we mijn vader hadden begraven. Het appartement was ruim en er zat zelfs een badkamer in. 'Een luxe,' hoorde ik mijn moeder zeggen. 'En zo goedkoop,' zei mijn oma.

'Luxe' en 'goedkoop' waren twee woorden die ik niet kon begrijpen maar die me toen al als een tegenstelling in de oren klonken, en daarom was het merkwaardig dat ze plotseling samen gebruikt werden om één en dezelfde situatie te omschrijven.

Toch was het ook weer niet zo vreemd, want het appartement was een soort cadeau aan ons van de enige persoon in onze omgeving die iets te geven had: Eloísa, de dochter van don Germán, de republikeinse burgemeester van Los Valles die 18 juli 1936 naast mijn vader gefusilleerd was.

Eloísa had gezegd: 'Gabriela, ga weg hier, ga met je dochtertje in de hoofdstad wonen. Daar zul je makkelijker de kost kunnen verdienen...' En toen kwam dat aanbod van het appartement, dat deel uitmaakte van een erfenis, en dwong mijn moeder haar ons een bedrag te rekenen als huur. Het was een klein bedrag, want mijn moeder had niet alleen haar man verloren in het mijnwerkersdorp waar ze beiden onderwijzer waren, maar verwachtte bovendien ieder moment te horen te krijgen dat ze zelf ontslagen werd als lerares. Toen we de luttele meubels die we uit Los Valles hadden meegenomen op hun plek hadden gezet en het weinige kookgerei en de meest onmisbare kleding hadden opgeborgen, gingen mijn moeder en oma tegenover elkaar zitten en begonnen te praten.

'Ik ben onderwijzeres,' zei mijn moeder, 'en ik ga door met lesgeven waar ik maar kan.' Ook wat betreft het werk stak haar vriendin Eloísa ons de helpende hand toe. Ze stuurde voor mijn moeder brieven aan mensen die haar konden helpen en mijn moeder kreeg al snel antwoord: een zieke jongen die dat jaar niet bij de augustijnen naar school kon; een meisje dat op een kantoor wilde gaan werken en nog twee meisjes die op de Handelsschool zaten. Dat waren de leerlingen die ze in de middag had. Voor de ochtend slaagde ze erin een kleine groep bijeen te krijgen, vijf kinderen, mezelf

meegerekend, van vijf à zes jaar, die ze in alle vakken les gaf, net als op een school. Ondertussen woedde er buiten ons huis een oorlog. Ik wist dat het een oorlog tussen Spanjaarden was. Wij woonden in het vijandelijk gebied, het gebied van de rebellen die in opstand waren gekomen tegen de regering van de Republiek.

In de keuken heerste de radio, net als in Los Valles, en gaf ons berichten door waar de volwassenen bezorgd naar luisterden: frontlinies, veldslagen, nederlagen, dodelijke slachtoffers. Overdag ging alles zijn gewone gang. De mensen kwamen binnenlopen, gingen naar buiten, werkten, maakten een wandelingetje, kochten en verkochten. 's Nachts, als het stil werd, kwam de angst. 'Ze bombarderen 's nachts,' werd er gezegd. Af en toe gingen de sirenes. Dan renden we met zijn allen de trap af tot we in de kelder waren, onze schuilplaats, waar we dekens en matrassen hadden, de kinderen opgewonden van het avontuur, de volwassenen zwijgend.

Maar er was nog een andere angst, een sluimerende angst die de mensen deed fluisteren: 'Als er 's nachts aangebeld wordt, moeten jullie niet opendoen. Ze komen 's nachts, 's nachts komen ze ze halen.' Angst, diepgeworteld of onderhuids, drukte op ons leven. Het hing in de lucht in de vorm van een onverwachte gebeurtenis die je ieder moment kon overvallen.

Boven ons woonde een winkeliersgezin: de man, zijn vrouw en drie dochters. De jongste, Olvido, was negen en nam mij onder haar hoede. We speelden meestal op het plein vlak bij huis, en af en toe, als het mooi weer was, maakten we korte uitstapjes door de straten van de stad. Olvido liep dan te praten en vaak kon ik haar niet volgen omdat ik zo in beslag werd genomen door mijn eigen ontdekkingen. Een binnentuin die ik zag achter een half openstaande deur. Een klooster met hoge ramen met jaloezieën ervoor. Dan kwamen we bij de kathedraal en bleef ik staan kijken naar de ranke torens en de trage dans van de ooievaars die van de ene spits naar de andere vlogen. Olvido zei: 'Zullen we naar binnen gaan?' Soms werd het orgel bespeeld en vulden de klanken de lege ruimten.

Het appartement waar we woonden had twee slaapkamers en een huiskamer met erker. Het gezinsleven speelde zich af in de keuken, zodat mijn moeder de kamer met de erker, die de grootste en lichtste was, ging gebruiken om les te geven. Er stonden maar één tafel en zes stoelen, maar langzaamaan begon het op een klaslokaal te lijken. Ze spijkerde een landkaart en een klein schoolbord aan de wand. Twee met papier beklede kisten deden dienst als boekenkast. Daarin zette ze de boeken die ze het meest gebruikte: *Beredeneerde rekenkunde*, *Platero en ik*, *Poëzie voor de jeugd*, *Landen en werelden*, de wrakstukken van haar schipbreuk.

Als wij kinderen bij het begin van de les om mijn moeder heen zaten, begon zij te vertellen en haar woordenvloed rolde voor ons uit als een groot tapijt.

De ouders van Olvido kenden veel mensen. Er waren altijd wel vrienden en familie bij hen in huis, waar ook de vriendinnen van hun dochters altijd welkom waren. Ik vond het leuk om naar hun toe te gaan en te kijken en te luisteren naar Olvido's zussen, die het al over vriendjes, relaties en tamelijk onschuldige avontuurtjes hadden. Ze waren allemaal helemaal vervuld van een onbekende man, 'de weduwnaar' noemden ze hem, die in een rode open auto door de straten reed met naast zich een klein meisje. 'Zoals ik?' vroeg ik. 'Ja,' zeiden ze tegen me, 'zoals jij, of misschien is ze iets jonger dan jij.' De weduwnaar was een mysterieuze figuur. Niemand wist waar hij vandaan kwam, wat hij in de stad deed of waar hij woonde. Althans, Olvido's zussen, die toch onze informatiebron waren, wisten dat niet. Op een dag waren we aan het touwtje springen op het plein toen Olvido me opeens kneep en zachtjes tegen me zei: 'Kijk, de weduwnaar.' Ik zag een rode auto die met een flinke snelheid voorbij reed. Er zat een donkere, in het zwart geklede man in met een snor en met een zonnebril op en naast hem zat een meisje in een witte jurk en met een enorme strik op haar hoofd. 'Wat is hij ontzettend knap, hè?' zei Olvido. 'Ja,' antwoordde ik om maar iets te zeggen. 'Hij is heel knap,' zei Olvido nog eens. 'Hij lijkt op Clark Gable.' Ik wist even niets uit te brengen en Olvido had in de gaten dat ik hem niet kende: 'Weet je niet wie Clark Gable is? Heb je *China Seas* dan niet gezien?' Ik had niets gezien want de enige twee keer dat oma me had meegenomen naar de film was bij de augustijnen op school om vier uur, waar ze kinderprogramma's draaiden met monsters erin en met de avonturen van de dikke en de dunne, waar je enorm om moest lachen. Olvido leek ouder dan ze was door de invloed van haar zussen. 'Die is veel te groot,' meende mijn oma, 'ik begrijp niet waarom ze die kleintjes al die flauwekul die zij in hun hoofd hebben op de mouw moeten spelden.'

Ik begon te vluchten in mijn fantasieën en stelde me voor dat mijn moeder en de weduwnaar elkaar ontmoetten en al gauw verliefd op elkaar werden en we met zijn vieren in de open auto de wereld afreisden, zij voorin en het meisje en ik achterin, ik als haar oudere zus die op haar paste en haar verwendde en met haar speelde. In die tijd miste ik in ons huis al de aanwezigheid van andere kinderen en vooral van een man, een vader, een beschermer. Mijn vader kon ik me nauwelijks herinneren en mijn moeder vertelde me weinig over hem. Ik klopte bij mijn oma aan, maar ook zij was niet erg duidelijk: 'Je vader was een goede en rechtschapen man, daarom hebben ze hem vermoord.' De dood van mijn vader was de oorzaak van een diep verdriet dat ik constant tussen ons voelde zweven. Dat verklaarde ongetwijfeld de somberheid en de afwezigheid van mijn moeder. Het was vast ook de reden waarom wij in afzondering moesten leven, zonder vrienden en zonder verzetjes; we hadden alleen het werk waarom ons hele leven draaide. De lessen, de kinderen die kwamen en gingen, en 's avonds de radio om te horen hoe het met de oorlog stond. De berichten deden de stemming van mijn moeder wisselen. Sommige dagen was ze optimistisch, 'We gaan winnen,' zei ze dan. 'En bovendien zullen ze ons helpen.' 'Wie?' vroeg ik. En dan antwoordde ze: 'De Fransen en de Engelsen, de vrienden van de Republiek.' Andere keren waren de berichten slecht en was mijn moeder niet meer zeker van de republikeinse overwinning. Ik hoorde haar er met oma over praten: 'Dit is onoplosbaar.'

Wat moet er van ons worden? Ik zal nooit meer voor de klas staan.' Want zij had de hoop gekoesterd dat de Republiek de orde zou herstellen en zij weer naar een dorpsschool zou gaan.

Het was duidelijk dat we nooit meer naar Los Valles terug zouden keren. Mijn moeder wilde er zelfs geen woord meer over horen. Op een dag, dat was toen we nog maar net in de stad woonden, moet het officiële bericht zijn gekomen van haar ontslag uit het onderwijs. Tegen mij zeiden ze er niets over, maar ik hoorde ze met zijn tweeën praten alsof alles nu definitief was. Oma vatte de situatie samen door te zeggen: 'Als je vader uit de dood zou opstaan...' Ze had het tegen mijn moeder en ze doelde op mijn opa. Ik kon me mijn opa niet herinneren. Eigenlijk vind ik het moeilijk om uit elkaar te houden wat ik me heb herinnerd en wat ik heb gefantaseerd. Ik haal de data door elkaar in de nevel van mijn kinderjaren. En zo roep ik misschien ogenblikken op die ik veel te jong heb meegemaakt, en ontken ik aanwezig te zijn geweest bij gebeurtenissen die ik heb beleefd toen ik oud genoeg was om er getuigenis van af te leggen. Toen mijn opa overleed, kort voordat de oorlog uitbrak, bleef mijn oma alleen achter en wilde mijn moeder dat ze bij ons kwam wonen. Maar de zomers brachten we door in het dorp waar oma vandaan kwam, het dorp waar mijn moeder was geboren en waar we het huis van de familie nog hadden. Ik vond dat een fijn huis. Er lag een prachtige grote moestuin omheen, er groeide een wingerd die een van de gevels bedekte en er was een beekje dat dwars door een grasvlakte liep. Het was een groot, koel huis. Het rook er naar fruit en boenwas. De vensterluiken zaten altijd halfdicht; het licht drong door de kieren naar binnen en deed de mooie spullen goed uitkomen. De woonkamer werd bijna nooit gebruikt. Maar ik vond het leuk om er een kijkje te nemen, de portretten te bekijken en de porseleinen beeldjes op de tafel, de fruitschalen op het dressoir, de leunstoelen met de kussentjes die oma had geborduurd.

's Morgens moest ik van mijn moeder lezen en schrijven en af en toe een eenvoudige som maken. 's Middags liet ze me vrij om naar de rivier te gaan om kreeftjes te vangen en te zwemmen of om met andere meisjes, dochters van vriendinnen van haar, de nabijgelegen bergen in te gaan. Daar merkte je minder van de oorlog. Of dat idee had ik tenminste. Dat neemt niet weg dat ik mijn moeder en mijn oma af en toe opgewonden hoorde praten, en hoewel ze me niet vertelden wat er aan de hand was, kon ik er uiteindelijk toch iets uit opmaken met behulp van de informatie die ik van mijn vriendinnen kreeg. Dan was er een man uit die contreien opgepakt of was er een broer of een zoon van een kennis gesneuveld aan het front.

Mijn vriendinnen gingen iedere zondag naar de mis. Ik durfde thuis niet te zeggen dat ik graag met ze mee wilde omdat ik wist dat mijn familie niet naar de kerk ging. Op een keer, op Sint-Jakob, was er een hoogmis met muziek en al. De verleiding was zo groot dat ik de stoute schoenen aantrok en aan mijn moeder vroeg: 'Mag ik met mijn vriendinnen naar de mis?' Ze keek me aan alsof ze er met haar hoofd niet bij was, alsof ze van heel ver moest komen. Het duurde even voor ze reageerde, maar ten slotte antwoordde ze: 'Je doet maar waar je zin in hebt.' Ze zei het niet boos of verwijtend, maar alsof het haar echt niet uitmaakte.

Ik ging naar de kerk en op een gegeven moment zei de vriendin die naast me in de

bank zat tegen me: 'Nu mag je vragen wat je maar wilt.' Allen zwegen. Ze hadden ongetwijfeld goed nagedacht over wat ze zouden vragen. Ik werd zenuwachtig en prevelend formuleerde ik het eerste wat me te binnen schoot en wat, zonder dat ik het wist, mijn vurigste wens verwoordde: 'Ik vraag dat we geld krijgen zodat mijn moeder zich niet meer zo veel zorgen hoeft te maken. Als de oorlog is afgelopen...' voegde ik er nog aan toe.

Dat jaar, toen we in september terugkwamen in de stad, raakte mijn moeder een van haar middaglessen kwijt, de les aan de zieke jongen. Op de dag dat ze weer met werken moest beginnen ging ze naar zijn huis, waar ze werd begroet door zijn vader die zei: 'Luister, Gabriela. Het spijt me erg, maar we kunnen op deze manier niet doorgaan. Je bent een goede onderwijzeres, maar volgens ons heb je één tekortkoming, namelijk dat je de politiek en het onderwijs door elkaar haalt; en bovendien drijf je de spot met het geloof in het bijzijn van onze zoon.' Mijn moeder was stomverbaasd. Hoe ze er ook over nadacht, zei ze tegen mijn oma, ze kon zich niet herinneren wanneer ze de fouten die haar werden aangerekend had begaan. 'Maak je niet druk,' zei oma haar. 'Met hun bekrompen geest interpreteren ze iedere opmerking die je tegen hun zoon maakt toch precies zoals zij willen. Vergeet niet dat ze weten wie je bent en hoe je denkt.' Dit voorval stemde ons somber. We maakten een oorlog mee en deze speelde zich niet alleen af aan het front, maar ook in de harten en de hoofden van de mensen in de achterhoede. De aanwezigheid van twee kampen tekende zich haarscherp af tegen de duistere achtergrond van een situatie waarvan niemand durfde voorspellen hoe die zou aflopen.

'Ik heb kennis gemaakt met de weduwnaar,' zei Olvido vrolijk tegen me, kort voordat het schooljaar begon. 'Ik heb hem ontmoet toen ik m'n schriften aan het kopen was voor school; toen kwam hij plotseling binnen en zei tegen de winkeljuffrouw: "Zegt u eens, wat voor boeken heeft u voor dit meisje? Met veel plaatjes natuurlijk, want ze kan nog niet lezen..." De winkeljuffrouw, die niet helemaal goed bij haar hoofd is, wist niet wat ze hem moest geven en bemoeide ik me ermee en zei tegen hem: "Kijk, dit en dit zal ze leuk vinden, die heb ik zelf thuis ook van toen ik nog klein was." Hij was heel dankbaar en blij en zei tegen me: "Dankjewel, juffrouw – stel je voor, juffrouw tegen mij – je hebt me enorm geholpen." Ik kreeg een kleur en zei hem gedag en toen ben ik weggerend; je kunt je niet voorstellen hoe mijn hart tekeering... Ik denk dat hij me wel zal herkennen en me zal aanspreken als ik hem ergens zie, wacht maar af.'

Het is vreemd een oorlog mee te maken. Hoewel het slagveld niet voor je deur is en

je er niet de directe gevolgen van ondervindt, wordt alles wat er om ons heen gebeurt bepaald door het bestaan van die oorlog. We hoorden dat er honger werd geleden in het gebied van de republieken terwijl het ons niet aan voedsel ontbrak. Maar er waren geen stoffen en geen schoenen of andere eerste levensbehoeften. 'Natuurlijk, zij hebben de fabrieken, wij de landbouw,' zeiden de mensen. Kleding werd geveerd, jassen omgekeerd, er werd versteld, genaaid, oude dingen werden uitgehaald om er nieuwe van te maken. En alles werd uitgesteld tot de oorlog voorbij zou zijn. 'Als de oorlog is afgelopen,' werd een sleutelzin in mijn kinderjaren. Als de oorlog is afgelopen gaan we, keren we terug, kopen we, verkopen we, gaan we wonen... Een onzekere toekomst stond elke activiteit, elk plan in de weg. De oorlog ging door en iedere dag kwamen er berichten over nieuwe rampen voor de republieken.

Terwijl de oorlog voortduurde, wandelden de tienermeisjes in groepjes door de Calle Principal. Op en neer, elkaar met de ellebogen aanstotend, lachend en duwend. Wanneer de jongens ook in groepjes langs liepen, voerden die hartstochtelijke aanvallen op de meisjes uit.

Er was er altijd wel een bij die net deed of ze wegrende omdat 'hij' erbij was en ze hem niet wilde zien; natuurlijk ging ze liever naar huis, 'hij' dacht toch niet dat 'zij' erop zat te wachten dat hij zou komen aanzetten met zijn meute lomperiken met wie je niet eens een gesprek kon voeren...

Onhandig, verlegen, gevoelig en onbeheerst gaven ze zich allemaal over aan het aloude en steeds weer nieuwe spel van de eerste verliefdheden. Daar was het andere geslacht, en de middelbare scholieren stelden dat met verwarring vast.

Olvido luisterde naar haar zussen, ik luisterde naar Olvido. Mijn moeder kwam nauwelijks uit haar nevelige wereld, ondoordringbaar voor mij. En mijn oma zag me opgroeien en zuchtte hoofdschuddend: 'Ik weet het niet, ik weet het niet met dat kind, ik vind haar veel te vroegrijp...'

Het geheugen werkt niet als een kaartenbak die is geordend aan de hand van objectieve gegevens. Ook al zouden we steeds opschrijven wat we even daarvoor gezien of gevoeld hebben, dan zou dat toch aangetast worden door de gevolgen van het meegemaakte... Als ik me bijvoorbeeld probeer te herinneren wat voor weer het was op de dag dat de Duitsers de stad waar ik als kind woonde binnentrokken, zou ik beweren dat het koud was. Misschien was het niet zo. Ik zou er boeken of kranten op kunnen naslaan om te kijken of het gegeven wel in overeenstemming is met de waarheid. Maar ik weet dat het in mijn herinnering koud was. Het is een pijnlijke, onaangename herinnering. Daarom schrijf ik: de Duitsers kwamen in de winter. Ik kan me nog heel goed de dag herinneren dat ik ze zag paraderen. Voor hen uit liep een militaire kapel in een woud van vlaggen. Ze speelden schitterende, pittige marsen. Wij

kinderen renden van de ene straat naar de andere om ze te zien. We gingen tussen de mensen staan om bij de stoeprand te kunnen komen, op de eerste rij. 'Ze zijn welgemanierd, sterk en knap,' zeiden sommigen. Maar bij anderen waren ze gehaat, bij mijn moeder waren ze gehaat omdat hun aanwezigheid hulp voor de rebellen betekende en een groot obstakel voor de voorvechters van de Republiek.

'Mijn oom die dat café heeft,' vertelde Olvido me in het geheim, 'heeft een boete gekregen omdat hij een Duitse tolk geen onderdak had gegeven. Goed, hij heeft wel een kamer voor hem gezocht in een pension, maar dat vond die Duitser maar niets en die heeft hem toen aangegeven. Dat van die boete staat in de krant, met naam en toenaam erbij, en hij wordt een slechte patriot genoemd. Hij en nog meer mensen, echt waar...'

De kinderen zaten de Duitsers achterna, ze vroegen ze om de lege doosjes van hun sigaretten. 'Duitser, finish doosje.' De doosjes waren van goud- en zilverkleurig blik. Je kon er van alles in bewaren: spelden om mee op straat te spelen, waarbij je ze dan met je nagel moest wegschieten om die van je vrienden te raken; losse knopen, plaatjes van Nestlé, wat muntjes van vijf of tien cent.

'Schrijf het op zodat je het niet vergeet,' zegt mijn moeder als ik haar hierover vertel, 'en zodat je de spookbeelden bezweert.' Ik schrijf op: goudkleurige doosjes, zilverkleurige doosjes, gehate Duitse doosjes, symbool van een verre, vreemde macht.

Op een dag vroeg Olvido me: 'Heb jij je Eerste Communie gedaan?' Ik bloosde en loog. 'Ja.' 'Wanneer dan?' drong ze aan. 'Van de zomer, in het dorp waar m'n oma vandaan komt...' 'Oh!' mompelde ze. Ze liet me een paar foto's van zichzelf zien in de witte jurk die haar zussen ook al gedragen hadden, met een parelmoeren rozenkrans en een misboek in haar in handschoenen gestoken handen. 'Ik kreeg heel veel cadeaus', herinnerde ze zich weemoedig. 'Het was vier jaar geleden. Ik was zeven. Net als jij nu...' Misschien was het daarom bij haar opgekomen om me ernaar te vragen, omdat dat de geschikte leeftijd was om het ritueel te ondergaan. En plotseling zei Olvido toen: 'Waarom gaan we niet naar binnen om te biechten zodat we morgen ter communie kunnen gaan?' Ik zei: 'Ik weet niet of ik dan wel kan, ik weet niet wat mijn moeder voor plannen heeft...' Ik was helemaal van streek, ik zat verstrikt in mijn eigen leugen. Olvido drong aan. 'Wat maakt het uit? Dat je gaat biechten wil nog niet zeggen dat je verplicht bent om ter communie te gaan...' Niet in staat om te weigeren, ging ik achter haar aan de kerk binnen. Het rook er naar wierook, gesmolten kaarsvet, enigszins verwelkte bloemen, bloemen die begonnen te rotten door hun afgesneden stelen. Nadat Olvido een kruisje had geslagen, bleef ze even staan peinzen en liep toen naar de biechtstoel, links van het hoofdaltaar. Ik bleef geknield in het schemerdonker zitten, nadenkend over hoe ik aan dat alles kon ontsnappen. Na een paar minuten verscheen Olvido met gebogen hoofd, in opperste concentratie. Ze knielde naast me neer en zei: 'Nu jij.'

Trillend liep ik naar de plek van de beproeving. Ik deed een knieval op het hout, boog

mijn gezicht naar het traliewerk en hoorde het geprevel van de pastoor die iets tegen me zei wat onmogelijk te verstaan was. Toen hij ophield met mompelen nam ik mijn toevlucht tot de formule die ik zo vaak van Olvido had gehoord: 'Ik heb al twee weken niet gebiecht,' stamelde ik. En vervolgens somde ik zo goed mogelijk mijn zonden op.

Als ik in mezelf wil kijken, in wat er nog over is van het kind dat ik was, en probeer die lafheid te analyseren die me ertoe bracht om te liegen tegen Olvido, stuit ik op een waarheid: ik had tot die groep mensen willen behoren van wie de kinderen de Eerste Communie mochten doen. Ik had ook een jurk en cadeaus willen hebben en hebben kunnen zeggen, in alle eerlijkheid: 'Ik heb al een maand niet gebiecht.' En kunnen bekennen wat voor slechte dingen ik gedaan had. Want het kind dat ik was vond het niet fijn om anders te zijn. Er moesten heel wat jaren voorbij gaan voordat ik de waarde van dat anders-zijn inzag. Destijds had ik net als alle kinderen het gevoel dat mijn plek op de wereld afhing van onze gelijkgezindheid wat betreft de normen en taboes in die wereld. Het anders-zijn als deugd bestond nog niet voor mij.

We waren op het plein overlooptje aan het doen met andere kinderen. Olvido zei ineens: 'Er is een betoging. Waarom gaan we er niet heen? Malaga is gevallen.' Voor het eerst wilde ik zelf niets weten van dat soort gebeurtenissen waar Olvido me altijd mee naar toe sleepte. 'Ik ga niet,' zei ik. 'Hoezo?', vroeg zij. 'Omdat die lui die daar lopen te schreeuwen mijn vader vermoord hebben.' Het was voor het eerst dat ik de kwestie openlijk het hoofd bood. 'Het zullen vast niet dezelfde mensen zijn,' antwoordde Olvido, 'hij is toch in dat mijnwerkersdorp vermoord?' Even was ik een beetje van mijn stuk gebracht, maar direct daarna reageerde ik: 'Jawel, het zijn wel dezelfde. Mijn moeder heeft me verteld dat het dezelfde zijn.' Olvido zweeg, ongetwijfeld zoekend naar een beslissend weerwoord. Aangemoedigd door haar zwijgen vervolgde ik: 'Bovendien zijn die lui van de betoging de mannen die 's nachts de mensen hiernaast komen halen, uit de kelders van de kerk, en ze meenemen om ze langs de wegen te vermoorden...' 'Dat is niet waar,' zei Olvido. 'Dat is wel waar. Ik hoor ze 's nachts; dan hoor ik de volle vrachtwagens die door onze straat rijden en het gegil van de vrouwen die erachteraan rennen en hun mannen roepen...' Het was niet waar dat ik ze gehoord zou hebben, maar mijn moeder en mijn oma hoorden ze wel en hadden het er samen over, zorgelijk en angstig. 'Misschien komen ze op een dag mijn moeder wel halen en sluiten ze haar ook op in de kerk. De mensen worden vastgehouden in de kelder daar en ze zitten boven op elkaar gepakt.' We gingen niet naar de betoging en Olvido was een beetje stil, voor het eerst had ze verloren.

Iedereen moet zijn goud inleveren. Om de redders van het vaderland te helpen. Ze hebben het goud nodig. Al het goud. Het maakt niet uit wat voor goud. Op een gegeven moment in de oorlog verspreidde het bevel zich door de stad. De mensen keken in hun

lederen juwelenkistjes, in hun kartonnen doosjes, in de stoffen zakjes waarin ze de medaille, de rozenkrans, het kruisje gewikkeld in zijdepapier bewaarden. Velen leverden hun trouwring in. Iedereen moet zijn goud inleveren zodat de oorlog kan doorgaan. Sommigen deden het uit overtuiging en vanuit een verheven gevoel dat ze persoonlijk een bijdrage leverden aan de zaak, anderen uit angst, en zo verdween het goud langzaam uit de huizen.

Vele jaren later droegen de echt)paren nog een zilveren ring aan hun vinger en zeiden ze als ze hem lieten zien: 'Die is nog van in de oorlog, toen we ons goud inleverden en Pedro of Juan of Alberto zei: ik zal een zilveren trouwring voor je kopen...'

Mijn moeder had geen goud en mijn oma ook niet. Mijn moeder had alleen een ring met een blauwe steen, haar trouwring. De ring zelf was een beetje versleten. Onder het gouden deklaagje kwam een dof, viezig metaal tevoorschijn. Ik vond het leuk om hem te passen. Ik trok hem strak aan mijn vinger zodat het leek of hij mijn maat was en stak mijn hand omhoog om de ring te bekijken. Dan kreeg ik altijd een standje van mijn moeder. Niet omdat ik de ring pakte en eraan zat, niet uit angst om hem kwijt te raken, maar omdat ze er een hekel aan had dat ik zulk soort dingen mooi vond. Voor mijn moeder was soberheid iets mystieks; een levenshouding, een handelwijze. Daarom maakte ze zich iedere keer een beetje zorgen als ze zag dat ik iets frivools over me had. Op een dag hoorde ik in de keuken mijn oma met mijn moeder praten. Ze zei tegen haar: 'Juana is niet zoals jij. Ze kan haar ogen niet van mooie dingen afhouden.' Dat was waar. Ik was dol op jurken, armbanden, strikken, de pracht van de prullaria uit de winkels van 'Alles voor 95 cent'.

Mijn moeder besteedde niet veel aandacht aan haar uiterlijk. Ze was jong en knap, maar dat was niet op het eerste gezicht te zien. Je moest haar heel goed kennen en veel naar haar kijken om haar schoonheid te ontdekken. De zeldzame keren dat ze lachte, of wanneer ze peinzend en weemoedig keek en haar blik naar een vaag punt liet wegdwalen, werden haar trekken zachter, vriendelijker door een of andere mysterieuze herinnering.

Het was in de lente toen ik op een dag tegen het vallen van de avond thuiskwam en mijn oma zichtbaar van streek de deur opendeed. 'Wat is er aan de hand?' vroeg ik. 'Wat is er met mama?' drong ik aan. Met haar vinger tegen haar lippen gebaarde oma me dat ik stil moest zijn en zei toen zachtjes: 'Er is niets met haar. Ze heeft alleen bezoek. Kom maar mee naar mijn kamer...'

Oma's kamer rook heel bijzonder. Een melange van appels die we in september altijd meebrachten uit het dorp en van gedroogde rozemarijn en tijm die ze in stoffen zakjes tussen haar kleding had liggen. Oma's kamer rook zoals zichzelf, naar droog land, naar bos, naar zomer, naar de grote vuren op Sint Jan... Ik ademde die geur even diep in en meteen daarna kwam mijn ongerustheid terug. 'Bezoek van wie?' Ik kon geen woord uit haar krijgen. Ze zuchtte en stak me een streng wol toe die ik tussen mijn polsen ophield. De tijd ging langzaam voorbij en er gebeurde niets. We namen een andere